

Course: CORPORATE GOVERNANCE

Lecture 2. Development evolution of joint-stock companies and corporate governance

Lecturer: Xusainov Shavkat

Фан: КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ

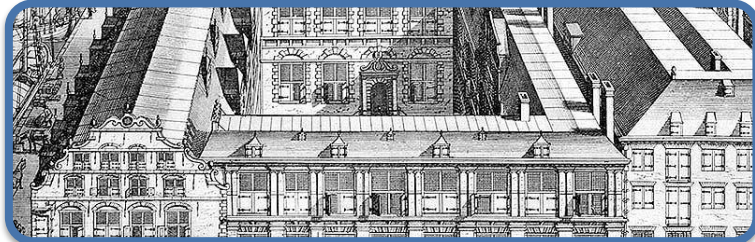
2 - мавзу. Акциядорлик жамиятлари ва корпоратив бошқарувнинг ривожланиш эволюцияси

Маърузачи: Хусаинов Шавкат

Мавзу саволлари:

- 1. Акциядорлик жамиятларининг вужудга келиши ва ривожланиш эволюцияси**
- 2. Акциядорлик жамиятларининг афзалликлари**
- 3. Акциядорлик жамиятларининг ташкилий асослари**

Акциядорлик жамиятларининг пайдо бўлиши

Акциядорлик жамиятлари тарихи ва уларнинг ривожланиши тадбиркорликнинг шаклланиши ва тараққиётида муҳим ўрин тутди.

Бизнеснинг бу ташкилий-ҳуқуқий шакли тадбиркорлик фаолиятини кенгайтириш, катта миқдордаги капитални жалб қилиш ва йирик лойиҳаларни амалга ошириш имконини берди.

Акциядорлик жамиятлари нафақат саноат ва молия соҳаларида, балки бошқа тармоқларда ҳам ривожланишнинг асосий воситаларидан бири бўлиб хизмат қилди.

Zamonaviy korporativ boshqaruv: Darslik, Elmirzayev S./T.: "Iqtisod-moliya". 2019

Акциядорлик жамиятлари ҳуқуқий жиҳатдан ташкил этилган бизнес шакли бўлиб, уларда иштирок этувчи шахслар акциялар орқали ширкатдаги улушларга эгалик қиладилар. Бу улушлар акциялар шаклида чиқарилади ва эркин муомалага киритилиши мумкин.

Акциядорлар компаниядаги ўз улушларини сотиб юбориш, алмаштириш ёки бошқа шахсларга ўтказиш ҳуқуқига эга бўладилар.

Акциядорлар жавобгарлиги компаниянинг молиявий мажбуриятлари учун фақат уларнинг киритган сармоялари билан чекланади, бу эса акциядорлик жамиятларининг катта молиявий рискларга қарамай ривожланишига кўмаклашади.

Акциядорлик жамиятларининг жавобгарлиги чекланган бўлиши акциядорларнинг шахсий мулкани компаниянинг қарзларидан ҳимоя қилади. Бу эса инвестицияларни жалб қилишни енгиллаштирди.

Инвесторлар компаниялар фаолиятида фаол қатнашмасдан туриб ҳам ўз улушларини сақлаб қолишлари мумкин эди. Шу билан бирга, акциядорларнинг бошқарув ва фойда тақсимлашдаги ҳуқуқлари ҳам сақланиб қолган.

Бу ҳуқуқлар акциядорларнинг иштирокчи сифатида умумий йиғилишларда овоз бериш, бошқарув органларини сайлаш ва фойдани тақсимлашда иштирок этишларини ўз ичига олади.

Акциядорлик жамиятларининг пайдо бўлиши

Тарихий асослар:

Савдо ва ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиши, халқаро савдо ривожланиши, янги технологиялар орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш капиталга бўлган талабни кучайтирди.

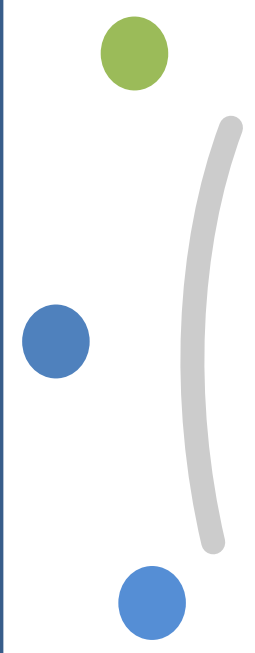
Бошқа шакллар билан фарқ:

Ўртоқлик жамиятлари ва масъулияти чекланган жамиятлар йирик ишлаб чиқариш учун етарли капитал жалб қила олмаган.

Акциядорлик жамиятларининг афзаллиги:

Капитал эгалари ва бошқарувчи шахслар алоҳида бўлиб, жавобгарлик чекланган тарзда тақдим этилади. Инвесторлар ўз улушларига мос жавобгарликка эгадир.

Акциядорлик жамиятларининг пайдо бўлиши

Акциядорлик жамиятларининг жавобгарлиги чекланганлиги, компаниянинг қарзларидан акциядорларнинг шахсий мулкни ҳимоя қилади. Бу ҳолат инвестицияларни жалб қилишни осонлаштиради, чунки инвесторлар компания фаолиятида фаол иштирок этмасдан ҳам, ўз улушларини сақлаб қолиш имконига эга бўладилар.

Акциядорларнинг бошқарув ва фойда тақсимлашдаги ҳуқуқлари сақланади. Улар умумий йиғилишларда овоз бериш, бошқарув органларини сайлаш ва фойдани тақсимлаш жараёнида иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар.

Zamonaviy korporativ boshqaruv: Darslik, Elmirzayev S./T.:
"Iqtisod-moliya". 2019

Биринчи акциядорлик жамияти – Генуя банки

XV асрда ташкил этилган Генуя банки биринчи акциядорлик жамияти сифатида танилган. Генуя банки фаолияти давомида акциядорлик бошқарувининг муҳим принциплари қўлланилган.

Ушбу принциплардан бири иштирокчилар йиғилиши олий бошқарув органи сифатида фаолият юритиши эди.

Бу принцип акциядорлик жамиятларининг ҳуқуқий асосларини белгилашда асосий омиллардан бири бўлди.

Кейс: “Биринчи акциядорлик жамияти – Генуя банки”

Вужудга келиши:

- Генуя банки 1407 йилда Италиянинг Генуя шаҳрида молиявий инқирозга қарши курашиш мақсадида ташкил қилинган. Банк шунчаки молия ташкилоти эмас, балки Генуя шаҳрининг сиёсий ва иқтисодий ҳаётида муҳим роль ўйнаган институт эди.

Акциядорлар ва капитал:

- Банкнинг илк фаолияти давлат облигацияларини бошқариш ва солиқ йиғимларини амалга ошириш эди. Генуя Республикаси давлат қарзини тўлаш учун акцияларни чиқарган. Бу акцияларни сотиб олиш орқали акциядорлар давлат қарзларини молиялаштирган ва шу билан бирга дивиденд олиш имкониятига эга бўлган.

Бошқарув ва ташкил этиш:

- Генуя банки акциядорлик жамияти сифатида ташкил этилган бўлиб, акциядорлар кенгаши томонидан бошқарилган. Бу акциядорлик жамиятларининг бошқарув шакли бўлиб, акциядорлар кенгаши директорларни сайлаш орқали ташкилот фаолиятини назорат қилиб борган.

Иқтисодий рол ва функциялар:

- Банк давлат молиявий фаолиятларини бошқариш билан бирга, ташқи савдони ривожлантиришда ҳам катта роль ўйнаган. Унга мамлакатнинг молиявий ресурсларини бошқариш вазифаси берилган бўлиб, банк солиқ йиғиш, ташқи савдо операциялари ва ички молиявий операцияларни мувофиқлаштирган.

The Commercial Revolution of the Middle Ages, 950-1350, Robert Sabatino Lopez
/ Cambridge University Press, 1971

Кейс: “Биринчи акциядорлик жамияти – Генуя банки”

Ҳуқуқий ва иқтисодий аҳамияти:

- Генуя банки ҳуқуқий жиҳатдан акциядорлик жамияти сифатида тузилган бўлиб, у кўплаб ҳозирги акциядорлик жамиятларининг моделлари учун асос бўлган. Банкнинг барқарорлиги ва самарали бошқаруви бу модель асосида бошқа кўплаб молия ташкилотларининг пайдо бўлишига йўл очган.

Акциядорлар ҳуқуқлари:

- Генуя банки ҳуқуқий жиҳатдан акциядорлик жамияти сифатида тузилган бўлиб, у кўплаб ҳозирги акциядорлик жамиятларининг моделлари учун асос бўлган. Банкнинг барқарорлиги ва самарали бошқаруви бу модель асосида бошқа кўплаб молия ташкилотларининг пайдо бўлишига йўл очган.

Банк фаолиятининг тугатилиши:

- Генуя банки 1805 йилда Наполеон Бонапарт томонидан Францияга қўшилганидан кейин тугатилган. Шунга қарамай, унинг модели кейинги акциядорлик жамиятларининг ривожига катта таъсир кўрсатган.

Кейснинг аҳамияти:

- Генуя банки акциядорлик жамиятининг пайдо бўлиши, унинг ҳуқуқий асослари ва ташкил этиш моделлари ҳозирги корпоратив ҳуқуқий тизимларнинг шаклланишида катта роль ўйнаган.

The Commercial Revolution of the Middle Ages, 950-1350, Robert Sabatino Lopez
/ Cambridge University Press, 1971

XVI асрда Голландия ва Англияда пайдо бўлган колониал компаниялар ҳам акциядорлик жамиятлари асосида ташкил этилган.

Улар янги бозорлар ва ҳудудларни ўзлаштириш учун катта капитал талаб қилган. Колонияларни ўзлаштиришда ҳукумат ёрдамига эга бўлган хусусий капиталлар ушбу лойиҳаларни амалга оширишда ҳал қилувчи рол ўйнаган.

Натижада Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари каби кўплаб йирик колониал компаниялар ташкил топган. Ушбу компаниялар ўз фаолиятларидан олинган даромаддан акциядорларга юксак дивидендлар тўлаб борган.

Колониал сиёсат ва иқтисодий таъсири:

XVI асрда Англия ва Голландия янги бозорлар ва колонияларни ўзлаштиришда катта фаолият олиб борди. Давлат бюджетига маблағ етишмаслиги хусусий капиталларни жалб қилишга мажбур қилди.

Бошқарув ва фаолият:

Бу компаниялар акциядорлик жамиятлари асосида фаолият юритган, акциялар орқали капитал жалб қилинган, ва давлат томонидан қўллаб-қувватланган.

Даромадлар:

Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари сингари колониал компаниялар катта дивидендлар тўлаган. Қўйилган капиталга 300 фоизгача даромад қайтарилган.

Тарихий аҳамияти:

Колониал компаниялар молиявий бозорларнинг ривожланишига катта ҳисса қўшган, ва акциядорлик жамиятларининг кейинги шаклланишида муҳим рол ўйнаган.

Кейс: "East India Company"

Таъриф: "East India Company" (1600–1874) Ҳиндистон океани минтақасида савдо қилиш учун ташкил этилган инглиз акциядорлик жамияти эди. Дастлаб, унинг асосий мақсади зираворлар, ипак, пахта ва чай савдоси эди. Вақт ўтиши билан компания тижорат корхонасидан мустамлакачи кучга айланиб, Ҳиндистоннинг катта қисмини назорат қилган.

АСОСИЙ НУҚТАЛАР:

- **Ташкил этилиши:** Компанияга 1600 йилда қиролича Елизавета I томонидан қироллик хартияси берилган бўлиб, унга Шарқий Ҳиндистонда савдо қилиш бўйича монополия ҳуқуқи берилган.
- **Фаолияти:** Компания Ҳиндистонда савдо постларини ташкил этди ва маҳаллий сиёсатда фаол иштирок этиб, ўз манфаатларини ҳимоя қилиш учун шахсий армия тузган.
- **Бошқарув:** Акциядорлик жамияти сифатида мулк акциядорлар ўртасида бўлинган ва фойда дивидендлар орқали тақсимланган. Компания маҳаллий ҳукмдорлар билан битимлар тузиш ва ҳарбий куч орқали ўз таъсирини кенгайтирган.
- **Тугаши:** 1857 йилдаги Ҳиндистон қўзғолонидан кейин Британия ҳукумати "East India Company"ни 1874 йилда тарқатиб юборди ва унинг ҳудудларини тўғридан-тўғри ўз назоратига олди.
- **Таъсири:** "East India Company" Британия империализмининг Осиёдаги шаклланишига катта таъсир кўрсатди ва Ҳиндистон иқтисодиётини ўзгартирди. У акциядорлик жамиятлари кенг иқтисодий ва сиёсий ресурсларни назорат қилганда қандай кучга эга бўлиши ва хавфлари ҳақида муҳим сабоқ бўлди.

Keay, John. *The Honourable Company: A History of the English East India Company*. HarperCollins, 1993.

Кейс: “Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари”

Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари дунёдаги илк трансмиллий корпорациялардан бири бўлиб, уларнинг корпоратив бошқарув ва халқаро савдо тизимларини яратишдаги роли Корпоратив бошқарув фани учун жуда муҳим ҳисобланади.

1. Компанияларнинг ташкил

этилиши ва асосий мақсадлари:

- **Голланд Ост-Индия компанияси (VOC):** 1602 йилда ташкил этилган, Голландиянинг Ҳинд океани орқали савдони назорат қилиш учун давлат томонидан таъсис этилган компания. Ушбу компания Ҳинд ёқутлари, зафарон ва бошқа экзотик товарларни Европага экспорт қилиш мақсадида фаолият юритган.
- **Англия Ост-Индия компанияси (EIC):** 1600 йилда Англия қироли Елизавета I томонидан ташкил этилган ва Ҳиндистон билан савдо қилиш монополиясига эга бўлган. Компания Ҳиндистонда чой, пахта ва бошқа товарлар савдосини назорат қилган.
- **Голланд Вест-Индия компанияси (WIC):** 1621 йилда Голландияда ташкил этилган, у Атлантика океани орқали савдо қилиб, асосан қўллар савдоси, қанд ва тамаки савдосида иштирок этган.

2. Акциядорлик тузилмаси:

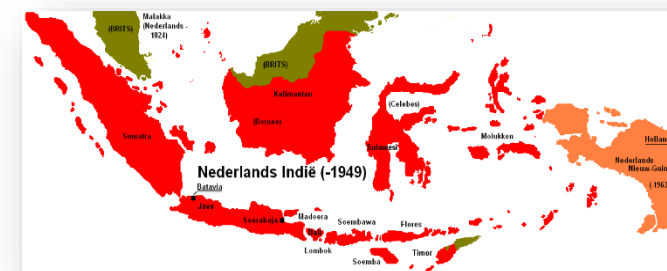
Икки компания ҳам акциядорлик жамиятлари сифатида ташкил этилган. Бу акциядорлар учун молиявий фойда олиш имконини яратган ва компанияларнинг фаолиятига сармоя киритиш орқали фойда тақсимланган.

VOC: бу биринчи оммавий акцияларни чиқарган компания ҳисобланади. Бу тузилма акциядорларга молиявий манфаат тақдим қилиб, капиталнинг глобал йиғилиши ва тақсимланиши имконини яратган.

EIC: компания акциядорлари тижорат рискларини тақсимлаб, фаолиятни юқори даражада молиялаштиришга ёрдам берган.

3. Бошқарув тузилмаси:

- Икки компания ҳам кенгаш томонидан бошқарилган. **VOC** ва **EIC** кенгашлари ҳудудий ва маҳаллий мансабдорларни тайинлаш орқали колонияларда ҳам назорат ўрнатганлар. Улар нафақат иқтисодий, балки сиёсий бошқарув ҳам амалга оширган.
- **VOC:** жуда мураккаб корпоратив бошқарув тизимига эга бўлган бўлиб, унда ҳар бир акциядор кенгашда қатнашиш ҳуқуқига эга бўлган. Компания турли мансабдор шахслар ва савдо операциялари учун масъул бўлган "Камералар"га бўлинган.
- **EIC:** ҳам юқори даражада бошқарилган бўлиб, Ҳиндистондаги Бенгал, Мадрас ва Бомбей каби колонияларда турли компания агентликлари ташкил этилган.

Кейс: “Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари”

Ост-Индия ва Вест-Индия компаниялари дунёдаги илк трансмиллий корпорациялардан бири бўлиб, уларнинг корпоратив бошқарув ва халқаро савдо тизимларини яратишдаги роли Корпоратив бошқарув фани учун жуда муҳим ҳисобланади.

4. Молиявий фаолият ва манфаатлар:

Икки компания ҳам глобал молия тизимини шакллантиришда катта роль ўйнаган. Улар жаҳон бозорида ўзаро савдо операцияларини амалга ошириб, жуда катта молиявий фойда кўрганлар.

- **VOС:** Голландиянинг давлат бюджетининг катта қисмини молиялаштирган ва компания ҳукумат билан биргаликда сиёсий қарорларни қабул қилишда иштирок этган.
- **ЕIC:** Англия ҳукуматига солиқлар ва ҳинд бозоридан келган молиявий фойда орқали катта таъсир кўрсатган. Компания Ҳиндистондаги бошқаруви орқали сиёсий ва иқтисодий тизимларни назорат қилган.

5. Компанияларнинг йўқ бўлиши:

VOС 1799 йилда банкротликка учради. Давлат томонидан ўта юқори монополия ва назоратни сақлаб қолишга уриниш компаниянинг молиявий барқарорлигига салбий таъсир кўрсатди. ЕIC фаолияти 1858 йилда Ҳиндистондаги сиёсий ва ижтимоий инқирозлар натижасида тўхтатилди. Англия ҳукумати Ҳиндистонни тўлиқ ўз назоратига олиб, компаниянинг барча фаолияти давлат бошқарувига ўтказилди.

Кейснинг корпоратив бошқарув учун аҳамияти:

- **Акциядорлик жамиятларининг эволюцияси:** бу компаниялар илк оммавий акциядорлик жамиятларидан бири сифатида акциядорлар ҳимояси, масъулият ва дивиденд тақсимоли каби тушунчаларнинг ривожига йўл очган.
- **Корпоратив бошқарув тизимлари:** компаниялар мураккаб бошқарув тузилмаларига эга бўлган бўлиб, улар муваффақиятли бошқарувнинг муҳим элементлари – очиқлик, масъулият ва тартиб-интизомни кўрсатиб берган.
- **Трансмиллий савдо ва сиёсат:** компанияларнинг фаолияти халқаро савдо ва сиёсатни қандай бошқариш мумкинлигини кўрсатади, бу корпоратив бошқарувчиларга глобал бизнесда қандай муваффақиятга эришишни тушунишга ёрдам беради.

- **Европадаги ривожланиш:** XVIII асрда акциядорлик жамиятлари Европада ривожланиб, кўплаб тармоқларда фаолият кўрсата бошлади (банклар, қурилиш, саноат). Бу даврда аввалдан қонуний тартибга солиш мавжуд бўлмаган, бу эса айрим қийинчиликларга сабаб бўлган. Аммо шунга қарамай, мулкчиликнинг бундай шакли келажакдаги бизнес ривожланиши учун асос бўлиб хизмат қилди.
- **Америкадаги тажриба:** XIX аср бошида АҚШ Европа тажрибасига асосланиб, корпорациялар ташкил этди. 1815-йилдан бошлаб бизнеснинг бундай шакли жадал ривожланиб кетди. Инвестицион банклар капитал жалб қилишда фаол иштирок этган. Бунда акциядорлар билан бошқарувчилар ўртасидаги вазифалар аниқ тақсимланган эди. XX асрга келиб эса молия бозорларининг ривожланиши билан бир қаторда акциядорлик жамиятлари бошқарувида менежерлар синфи шаклланди.
- **Биржаларнинг вужудга келиши:** Лондон фонд биржаси 1570-йилда, Амстердам биржаси 1602-йилда, ва Нью-Йорк биржаси 1792- йилда ташкил этилди. Улар акциядорлик жамиятлари учун капитал жалб қилишнинг асосий инфратузилмасига айланди.

I.

1844-йилдаги қонун: Буюк Британияда рўйхатдан ўтмаган компанияларга акция чиқариш тақиқланган. Бу қонунчилик акциядорлик жамиятларининг тартибга солинишига сабаб бўлди.

II.

АҚШдаги қонунчилик: АҚШда корпорацияларни рўйхатдан ўтказиш жараёнини соддалаштирувчи қонун қабул қилинди, бу эса жадал ривожланишга олиб келди.

III.

Фонд биржалари: Қонунчилик асосларининг такомиллашуви билан фонд биржалари ривожланиб, акциядорлик жамиятлари учун капитал манбаи бўлиб хизмат қилди. Биржаларнинг очиқ фаолияти капиталга киришни осонлаштирди ва компанияларнинг ривожланишига ёрдам берди.

1

- **Молия бозорлари:** XX асрда молия бозорлари жадал ривожланиб, акциялар бозорлари орқали компаниялар катта капитал жалб қила бошлади.

2

- **Менежерлар синфи:** Акциядорлардан фарқли равишда, менежерлар профессионал бошқарувчи сифатида вужудга келди. Менежерлар жамият фаолиятини юритиш учун масъул бўлиб, акциядорларнинг кундалик бошқарувда иштирок этиши камайди.

3

- **Акциядорларнинг жавобгарлиги:** Акциядорлар фақат ўз улуши миқдорида жавобгар бўлиб, шахсий мол-мулки билан жавобгарликка тортилмаган.

4

- **Иқтисодий аҳамият:** Ривожланган мамлакатларда акциядорлик жамиятлари иқтисодиётнинг асосий қисмини ташкил этади. Улар саноат маҳсулотларининг 90 фоизгача бўлган қисмини ишлаб чиқаради.

5

- **Қарз ва дивидендлар:** Акциядорлик жамиятлари давлат бюджетларида асосий солиқ манбаи ҳисобланади, улар катта фойда олади, шунингдек, акциядорларга мунтазам дивидендлар тўлайди.

6

- **Ўзбекистондаги аҳамият:** Мамлакатимизда ҳам акциядорлик жамиятлари иқтисодда муҳим рол ўйнайди, айниқса давлат бюджетига тушадиган солиқлар, аҳоли бандлиги, ва экспорт кўламлари бўйича.

Капитални жалб қилиш имконияти:	Фан-техника тараққиётини жорий қилиш:	Иқтисодий самарадорлик:	Молиявий шаффофлик ва очиқлик:	Акциядорлар жавобгарлигининг чекланганлиги:	Тадбиркорлик фаолияти давомийлиги:	Профессионал бошқарув:
Акциядорлик жамиятлари акциялар чиқариш орқали катта миқдорда пул маблағлари жалб қилиш имкониятига эгадир. Бу, ўз навбатида, кенг қўламли бизнес фаолиятини юритишга, йирик лойиҳаларни амалга оширишга ёрдам беради. Акциядорлар сони ва капитал бўйича чекловлар мавжуд эмас, бу эса компанияга кенгайиш имкониятини яратади.	Катта капитал жалб қилиниши компанияга янги технологиялар ва фан-техника тараққиётини ўз фаолиятига жорий қилиш имкониятини беради. Бу маҳсулот сифати ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширади.	Акциядорлик жамиятлари катта миқдорда маҳсулот ишлаб чиқариш орқали харажатларни қисқартириш имкониятига эгадир. Улар қулай шартларда кредитлар жалб қилишлари, инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқаришлари ва хомашё захираларини оптималлаштиришлари мумкин.	Акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳисоботлари очиқ бўлади, бу эса потенциал сармоядорлар учун ишончлилик даражасини оширади. Молиявий ҳисоботлар орқали компания ўз фаолиятини шаффоф юритади.	Акциядорлар фақат ўз акцияларига киритган сармоялари миқдорида жавобгар бўладилар. Банкротлик ҳолатида улар компаниянинг қарзларидан шахсий мулки билан жавоб бермайдилар.	Акциядорлар ўз акцияларини сотган ёки жамиятдан чиққан тақдирда ҳам компания ўз фаолиятини давом эттиради. Бу акциядорлик жамиятлари учун узоқ муддатли барқарорликни таъминлайди.	Бирлашган капитални бошқариш учун малакали менежерлар жалб қилинади. Бу компаниянинг самарали фаолият юритишини ва акциядорлар манфаатларини муҳофаза қилишни таъминлайди.

1. Кириш

- **Компания:** Apple Inc. — дунёдаги энг йирик технология компанияларидан бири.

2. Акцияларнинг жадал ривожланиши

- **Молиявий кўрсаткичлар:** 2020 йилдан 2023 йилгача Apple акциялари ҳар йили 30% дан 70% гача ўсишни кўрсатди.
 - **2020:** \$80 (COVID-19 пандемияси даврида қисман пасайиш)
 - **2021:** \$130 (янги маҳсулотларнинг муваффақияти)
 - **2022:** \$180 (бозор талабини қондириш)
 - **2023:** \$200 (инновацион маҳсулотлар ва хизматлар)

3. Корпоратив бошқарув ва ривожланиш

- **Инновациялар:** iPhone 13, M1 чипи ва Apple Services (Apple Music, Apple TV+) ҳақида.
- **Стратегик режалаштириш:** Apple ўз лойиҳалари ва инвестицияларини самарали бошқариш орқали акцияларнинг нархини оширишга эришди.
- **Акциядорлар билан муносабатлар:** Apple акциядорларига мос келадиган дивидендлар ва қайта сотиб олиш дастурлари.

4. Бозордаги муваффақиятлар

- **Рақобатбардошлик:** Samsung, Google ва бошқа рақибларга нисбатан Apple'нинг бозордаги ўрни ва таъсири.
- **Бозор капитализацияси:** 2023 йилда Apple'нинг бозор капитализацияси \$3 триллиондан ошди, бу рекорд натижа.

5. Хулоса

- **Келажак йўналишлари:** Apple технологиялари, сунъий интеллект ва эко-ҳаридларни ривожлантириш орқали акцияларини янада оширишни режалаштираяпти.
- **Тавсиялар:** Бошқа акциядорлик жамиятлари учун Apple'нинг инновацион ва стратегик бошқаруви намуна бўла олади.

1. Кириш

- **Компания:** Volkswagen (VW) — дунёдаги энг йирик автомобил ишлаб чиқарувчиларидан бири, инновацион автомобиллар ва экологик барқарорликни ёрдамлаштиришга интиланган.

2. Жанжал ва сифат масалалари

- **Дизел моторларидаги манипуляция:** VW дизел автомобилларининг чиқиндиларини текширишда ноқонуний дастурдан фойдалангани аниқланди. Бу, уларнинг атмосферага зарарли моддаларни чиқаришини пасайтириш учун мўлжалланган.
- **Маҳсулот сифати ва ишонч:** Маҳсулотнинг экологик стандартларга риоя қилишини алдаб, компания мижозлар орасида ишончни йўқотди.

3. Корпоратив бошқарув ва маънавий меъёрлар

- **Бошқарувнинг масъулияти:** VWнинг раҳбариятининг қарори, фойда олиш учун экологик стандартларга риоя қилмаслик, кўплаб муаммоларга олиб келди.
- **Маънавий меъёрлардан четлашиш:** Махсус дастурларни жорий этиш билан корпоратив ахлоқ нормаларини бузган.

4. Акциядорлар ва мижозлар ўртасида ишончсизлик

- **Натижалар:** жанжалдан кейин VW акциялари сезиларли даражада пасайди, компаниянинг репутацияси жуда катта зарар кўрди.
- **Бозорга таъсир:** Автомобил бозоридаги рақобатчанликни оширди ва мижозлар ўртасида ишончсизликни уйғотди.

5. Хулоса

- **Келажак стратегиялари:** Volkswagen мижозларга қайта ишончни тиклаш, экологик стандартларга риоя қилишни мустаҳкамлаш ва корпоратив бошқарувда шаффофликни таъминлашга интилиши керак.
- **Тавсиялар:** Корпоратив бошқарувда ахлоқий стандартларнинг мустаҳкамлиги, акциядорлар ва мижозлар билан муносабатларни яхшилаш учун зарур.

Монополия ва бозор устунлиги:	Молиявий ҳисоботларнинг очиқлиги:	Мулк ва бошқарувнинг ажралиши:	Майда акциядорлар учун ахборот етишмаслиги:	Қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблиги:	Компанияни қўшиб олиш имконияти:	Очиқ бозорга чиқиш харажатлари:	Икки марта солиққа тортиш:
Капиталнинг ҳаддан ташқари марказлашуви акциядорлик жамиятларига бозордаги иқтисодий устунликни қўлга киритиш имкониятини беради. Бу эса майда рақобатчиларнинг бозордан чиқишига олиб келади ва монополияга олиб бориши мумкин.	Акциядорлик жамиятлари барча молиявий ҳисоботларни эълон қилишга мажбур. Бу компаниянинг рақобатбардошлигини ва сақлаб қолиш учун қийинчилик туғдиради, чунки молиявий маълумотлардан рақобатчилар фойдаланиши мумкин.	Капиталга эгалик қилишнинг бошқарувдан ажратилиши муаммоларга олиб келиши мумкин. Ёлланма менежерлар ўз манфаатларини акциядорлар манфаатларидан устун қўйиб, қарор қабул қилишлари мумкин. Бу эса компания фойдасига салбий таъсир қилиши эҳтимоли бор.	Майда акциядорлар одатда компания фаолиятига таъсир кўрсатувчи етарли даражадаги ахборотга эга эмаслар. Бу уларнинг манфаатларини кам таъминлашга олиб келиши мумкин.	Стратегик қарорлар қабул қилишда ижроия орган, директорлар кенгаши ва акциядорлар йиғилишининг розилиги талаб этилади. Бу жараён вақт талаб қилувчи ва мураккаб бўлиши мумкин.	Акцияларнинг эркин муомалада бўлиши бошқа компаниялар томонидан қўшиб олинишга ёки назоратнинг ўзгаришига имкон беради. Бу эса компания мустақиллигини йўқотишига сабаб бўлиши мумкин.	Акцияларни бирламчи очиқ жойлаштириш (IPO) катта маблағ талаб қилади. Компания листинг талабларини бажариши лозим, бу эса қўшимча вақт ва ресурслар сарфлашни тақозо этади.	Акциядорлик жамиятларининг фойдаси икки марта солиққа тортилади: аввал юридик шахс сифатида компаниянинг ўзи, кейин эса акциядорларга дивиденд тўланганида. Бу ҳолат акциядорлар учун камчилик ҳисобланади.

Акциядорлик жамиятлари (АЖ) — юридик шахс шаклида ташкил этиладиган тижорат ташкилотлари бўлиб, акциядорлар ўртасида акциялар орқали улуш тақсимлаш ва уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни мақсад қилади.

- АЖ ташкил этишнинг бир неча йўллари мавжуд: юридик шахсни таъсис этиш, қайта ташкил этиш (қўшиб юбориш, бўлиш, ажратиб чиқариш), ёки ўзгартириш орқали.

АЖни таъсис этиш муассисларнинг (муассиснинг) қарорига кўра амалга оширилади. Таъсис этиш жараёнида таъсис йиғилишида қарор қабул қилинади.

- Агар жамият бир муассис томонидан ташкил этилса, таъсис қарори мазкур муассис томонидан қабул қилинади.

Таъсис шартномасида жамиятни таъсис этиш тартиби, устав капитали миқдори, акцияларнинг турлари, улар учун тўланадиган ҳақ ва тўлаш тартиби, шунингдек, муассисларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгилаб қўйилади.

Ўзбекистонда акциядорлик жамиятлари устав капиталидаги хорижий инвесторлар улуши 2015 йилга қадар камида 15% бўлиши белгиланган эди. 2018 йилда ушбу мажбурият бекор қилинди.

- Чунки хорижий инвесторларни жалб қилишдаги талаблар бозор иқтисодиёти қонуниятларига зидлиги аниқланди.

Хорижий инвесторлар учун имтиёзлар жорий этилди, бу уларнинг жамиятдаги улушини 33% гача ошириш имконини берди.

- Шу билан бирга, хорижий юридик шахслардан ташқари, жисмоний шахслар ҳам инвестиция киритиш имконига эга бўлдилар.

Хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши учун аҳамияти катта. Ушбу механизмлар орқали янги технологиялар, билимлар ва капитал мамлакат иқтисодиётига кириб келади.

- Бунинг натижасида маҳаллий корхоналарнинг рақобатдошлиги ошади, иш ўринлари яратилади ва иқтисодий ўсиш таъминланади.

Акциядорлик жамиятининг устави — жамиятнинг асосий таъсис ҳужжати. Унда жамият номи, жойлашган ери, фаолият соҳаси, устав капитали, акциялар сони ва турлари, бошқарув структураси ҳақидаги маълумотлар жойлаштирилиши керак.

Мамлакатимизда 2003 йилда акциядорлик жамиятлари устав капитали учун минимал миқдор 50 минг АҚШ доллари, 2008 йилда эса 400 минг АҚШ долларига оширилган. 2018 йилда устав капитали учун минимал миқдор 400 миллион сўм миқдорини ташкил этди, кейинчалик эса 2019 йилда минимал талаб умуман бекор қилинди.

Уставда жамиятнинг тўлиқ фирма номи, жойлашган адреси, фаолият йўналишлари, устав капитали миқдори ва бошқарув органлари ҳақидаги маълумотлар қамраб олиниши керак. Шунингдек, жамиятнинг кузатув кенгаши ва тафтиш комиссияси тўғрисидаги маълумотлар ҳам ўрнатилиши шарт.

Давлат рўйхатидан ўтиш

- АЖ давлат рўйхатидан ўтганидан кейин юридик шахс мақомини олади. Рўйхатдан ўтиш учун жамиятнинг устави, таъсис ҳужжатлари ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳужжатлар таклиф қилинади. Адлия вазирлиги акциядорлик жамиятларини рўйхатдан ўтказиш учун масъул орган ҳисобланади.
- АЖни ташкил этиш жараёнида, агар қонун талаблари бузилса, давлат рўйхатидан ўтказишдан бош тортилади. Рўйхатдан ўтиш муддатларининг бузилиши ҳам судга шикоят қилиниши мумкин.

Муассисларнинг мажбуриятлари

- АЖни ташкил этишда муассислар ўртасида акцияларни тақсимлаш таъсис ҳужжатида мувофиқ амалга оширилади. Муассислар жамиятнинг ташкил этилиши билан боғлиқ мажбуриятлар юзасидан жамият давлат рўйхатидан ўтказилгунига қадар солидар жавобгар бўлади.
- АЖни ташкил этиш жараёнида овоз бериш муассислар киритадиган улушларга мувофиқ ўтказилади. Таъсис йиғилиши қарорлари оддий кўпчилик овоз билан қабул қилинади.

Акциядорлик жамиятлари инвестицияларни жалб қилиш ва иқтисодий фаолиятни самарали ташкил этиш учун муҳим восита ҳисобланади.

Акциядорлик жамиятларининг ташкилий асослари, таъсис жараёни, хорижий инвесторларни жалб қилиш шартлари ва бошқарув тузилмаси иқтисодиётнинг ривожланиши учун алоҳида аҳамиятга эга.

1. Кириш

- **Компания:** "ҲЭТ" — Ўзбекистонда электр энергиясини ишлаб чиқариш ва тарқатиш билан шуғулланувчи асосий давлат акциядорлик жамияти. Компания 2001 йилда ташкил этилган.

2. Ташкилий асослар

- **Ташкилот структураси:** "ҲЭТ" мажбуриятлар ва акциядорлар манфаатларини ҳисобга оладиган комплекс структурага эга.
- **Бошқарув:** Бошқарув жамоаси компаниянинг стратегик ривожланишини белгилайди.
- **Назорат ва иқтисодий бошқарув:** Молиявий назорат ва ҳисобот бериш.

3. Корпоратив бошқарув

- **Корпоратив бошқарув структураси:** "ҲЭТ"да корпоратив бошқарув жамоаси акциядорларнинг манфаатларини ҳисобга олишга, бизнес стратегияларини ишлаб чиқишга ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга масъул.
- **Шаффофлик:** Компанияда ҳисобдорлик ва шаффофликни таъминлаш, акциядорларга ўз вақтли ва аниқ маълумотларни тақдим этиш.
- **Акциядорлар билан алоқа:** Акциядорлар билан фаол алоқа орқали уларнинг манфаатларини муҳофаза қилиш.

4. Қонуний асослари:

- **Қонунчилик:** Ўзбекистон Республикасининг "Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонуни, шунингдек, "Энергиядан оқилона фойдаланиш тўғрисида"ги қонунлар.
- **Регуляция:** Энергетика вазирлиги ва бошқа идоралар томонидан назорат.

5. Ривожланиш стратегиялари

- **Инвестиция фаолияти:** "ҲЭТ" энергия ишлаб чиқариш инфратузилмасига инвестиция киритиш ва модернизация қилиш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни мақсад қилган.
- **Яшил энергия:** Яшил энергия манбаларини ривожлантириш, барқарор энергетикани таъминлаш.

КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ

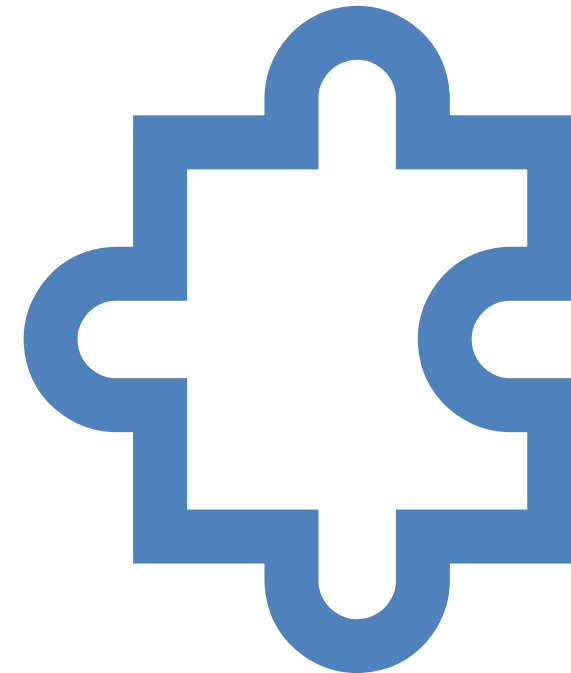
– бу акциядорлик жамияти (АЖ) ижроия органи, унинг кузатув кенгаши, акциядорлари, меҳнат жамоаси вакиллари ва бошқа манфаатдор томонлар, жумладан кредиторларнинг манфаатларнинг мувозанатига эришиш мақсадида, АЖ фаолиятини самарали ташкил этиш, модернизациялаш, ишлаб чиқариш қувватларини техник ва технологик қайта қуроллантириш, рақобатбардош маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни ташқи бозорларга экспорт қилишни таъминлашга қаратилган ўзаро муносабатлар тизимидир.

*“Корпоратив бошқарув кодекси”- № 9
сонли баённома, 31- декабрь 2015 йил.*

КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ МАҚСАДИ:

Акциядорлик жамиятлари фаолияти билан боғлиқ барча субъектларнинг манфаатдорлик даражасини **баланслаштириш** ва акциядорлик жамиятининг барча турдаги фаолиятини амалга оширишдан **максимал фойда олишни** таъминлашдан иборатдир.

КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ВАЗИФАЛАРИ:

- Акциядорларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш;
- АЖнинг самарали бошқарилишини, унинг рақобатбардошлик фаолиятини таъминлаш;
- АЖларининг инвестицион жозибадорлигини таъминлаш ва инвестиция жалб қилиш;
- Акцияларнинг қийматини ошириш орқали узоқ муддатли иқтисодий қийматини ошириб бориш;

- АЖнинг ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш жараёнини назорат қилиш;
- АЖнинг бизнес – режасини тасдиқлаш ва унинг тўлиқ бажарилишни назорат қилиш;
- Молиявий, меҳнат ва бошқа ресурсларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланишни таъминлаш ва бошқалар.

**КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ РИВОЖЛАНИШИ УЧУН
ЗАРУР ШАРОИТЛАР:**

қонун ва қонун устуворлиги, иқтисодиётни давлат томонидан самарали (регулировка) қилиш тизими, қимматли қоғозлар, меҳнат ва товар бозорларининг актив фаолияти, фойда тақсимотининг манфаатдорлик даражаси, бизнес муҳитининг ривожланиши учун шароитларнинг мавжудлиги ва валютанинг конвертация қилиниш ҳолати.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Corporate governance: principles, policies and practices, Tricker B. / Oxford, 2015
2. Zamonaviy korporativ boshqaruv: Darslik, Elmirzayev S./T.: "Iqtisod-moliya". 2019
3. Korporativ boshqaruv: muammolar va zamonviy yechimlar. Suyunov D.X., Xoshimov E.A., Xusainov Sh.A./ Toshkent: Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi, 2021

PAҲMAT!